

Zevlův mlýn

Mimo město, dříve č.p. 46 a 47 u Údolí,
kontribuce.

Dům č.p. 143

Druh stavby: jednoposchodový, střešní krytina šindel a tašky.

Starý název: Městský mlýn, Městský mlýnský dvůr, nebo Městský dvůr, také Bártlovský mlýn.

Rok převzetí majetku	Majitel		poznámka
	Jméno a příjmení	Povolání	
asi 1390	Jindřich z Rožmberka	Nejvyšší purkrabí pražský	Mlýn patří k Novohradskému panství, které v roce 1390 zdědil Jindřich z Rožmberka. Mlýn provozuje jakýsi Mikoláš, který si účtuje plat za opravy zařízení na rybníku zv. Forstmühl
1596	obec Nové Hrady		Celý majetek byl více než jedno století obhospodařován obcí a spravován starosty.
1757	Jan Zaby	mlynář	R. 1747 se oženil s Marií Schönauerovou. Roku 1757 29.3 byl dvůr prodán. Roku 1786 Jan Zaby zemřel.
1814	Vincenc Zaby	mlynář	1789 se oženil s Kateřinou Grösingovou. Roku 1820 propachtoval dvůr Janu Mickovi.
1828	Václav a Františka Peškovi	mlynář	
1835	Jakub a Marie Selbovi	mlynář	Pocházel ze Soběslavi, oženil se s Marií Pastiňákovou z Frauenbergu. R. 1839 koupil od obce Lesní rybník za 805 zlatých. Tento rybník byl v roce 1602 vyměněn s Petrem Vokem za rybník Brudertaich a jiné. 7. června 1850 mlýn zcela vyhořel. Jakub Selba zemřel r. 1867 stár 68 roků. /Lesní rybník dnes Zevlův rybník/.
1864	Václav a Anna Fechterovi	mlynář	Oženil se s Marií Selbovou. Od roku 1899 obdělil domek čp. 102 a oslepl. Zemřel roku 1904 stár 78 roků.
1865	Václav Zevl	mlynář	Pochází ze Zámostí, oženil se s Marií Valentovou z Vohrad. Václav Zevl zemřel r. 1867.
1867	Martin a Josefa Zevlovi	mlynář	Oženil se s Josefou Selbovou, 1893 zřídil „americkou mlecí chodbu“. Nedaleko mlýna bylo r. 1903 zřízeno na Lesním rybníku koupaliště.

1910	Jan a Marie Zevlovi	mlynář	Jan Zevl dne 15.5. 1915 narukoval do rakousko-uherské armády a dne 3.9. 1915 zemřel na následky průstřelu břicha. /*1873 - † 3.9. 1915/
okolo r. 1930	Jan a Marie Zevlovi	mlynář	Jan Zevl syn předešlých. † 1971 ve věku 62 let. Marie Zevlová pocházela s hostince v Kropšlaku dnešních Mýtin. † 22.8. 1984
1984	Jan Zevl a Helena Loukotková		Syn a dcera předešlých

[Zevlův mlýn obr. 2](#)

Historie mlýna a blízkého okolí

Jihovýchodním směrem od města Nových Hradů v údolí Novohradského potoka stojí jeden z kdysi četných zdejších mlýnů. Kdy byl přesně postaven nevíme. August Sedláček uvádí ve svém díle Hradů a zámky č. III., že tento mlýn dříve zvaný Bártlovský se nachází na pomezí rakouském pod panským rybníkem „Forstweiger“ od dob nám neznámých. V „Purkrabských účtech panství Novohradského“ z let 1390 až 1391 najdeme vyúčtování za opravu a stavbu hrází a splavů včetně odtokového potrubí ve spojitosti s mlýnem Forstmühl, kde je mlynářem jakýsi Mikoláš. Protože opravu účtuje purkrabí Jan Zúbek k vyplacení tehdejšímu dědici novohradského panství Jindřichovi z Rožmberka, musel být mlýn v majetku Rožmberků. Mlýn je pronajímán jakémusi mlynáři Mikoláši. Později v 15. století dostává jako odměnu zdejší purkrabí k užívání část potoka od hradu až k rybníku Forstmile. Srovnáme-li staré názvy pojící se k rybníku a mlýnu: Forstweiger, Forsteich a Forstmühl či Forstmile co v překladu znamená Lesní rybník nebo Lesní mlýn je možné dojít k závěru, že jde o dnešní Zevlův rybník. Proto odvozují, že tento rybník určitě a patrně i mlýn, musely existovat společně již roku 1390. Stáří rybníka a snad i mlýna, musí tedy být více jak 600 let.

V několika dobových průvodcích se dočteme, že kolem mlýna vedlo několik značených turistických tras do vsi Veveří a přes Jedlici až na vrch Mandlštejn. Jedna cesta procházela od bývalé panské jízďárny, která se nacházela u Jánské louky /nyní zde stojí autobusové nádraží/, okolo kapličky zvané Urlaubkapelle česky Odpustní kaple. Ta stávala za Deberů zahradou, v místech dnešních garáží. U kapličky rostla mohutná lípa. Kaple byla postavena roku 1768 a v roce 1904 na náklady J. Adamce z domu čp. 20 opravena a 24.4. toho roku vysvěcena.

K této kapli, se chodívali loučit se svými blízkými a přáteli zdejší tovaryši před cestou za prací do Rakous a dále do světa. Kaple byla zbourána asi po 200 letech kolem roku 1969. Ručně kovaná mříž z ní byla uložena do depozitáře státního hradu. Po roce 1971 byla odstraněna též mohutná lípa, která zde byla vysazena asi r. 1904. Od kapličky k mlýnu je to z kopce dolů již jen několik stovek metrů.

mlýn obr. 3

Jiná cesta prochází následovně: od Českého domu do údolí ke Štítu, kde stálo stavení Národní jednoty pošumavské a letní sokolské cvičiště s Tyršovým památníkem. Do mohutného kamene na vrcholku zašpičatělém byl zasazen bronzový medailónek. Kámen se dvěma konifery se zde nachází až do dnešních dnů, ale již bez bronzového medailónku. O několik metrů dále se nachází pomníček obětím I. světové války s německy psaným textem. Od ne-paměti až do dnešní doby nese toto místo název „Sokolí hnízdo“. Jsou dvě teorie na vznik pojmenování. Dle jedné, byly v této lokalitě sokolnická, obornická a jezdecká škola. V minulosti zde též hnízdil sokol stěhovavý. Druhá verze tvrdí že název je odvozen od sokolského cvičiště a sokolské základny. Je zde dětský letní tábor policie ČR. Prochází tudy stejnojmenná školní naučná stezka s patnácti zastávkami. Školní naučnou stezku „Sokolí hnízdo“ realizoval a provozuje Český svaz ochránců přírody Nové Hradky.

Krásným údolím proti toku Novohradského potoka se dostaneme k bývalé výletní restauraci zvané „Stará Střelnice“. Na mapách je značena jako hájovna. Jmenuje se tak podle bývalého, dnes již neexistujícího stavení střelnice. Tato budova stávala kousek výše po proudu potoka k Zevlovu mlýnu. Stavení včetně střelnice vlastnil městský střelecký spolek. Městská střelnice zde byla asi od r.1814. Až v roce 1870 byla střelnice nově přesunuta do místa v Terčině údolí. Stavení bývalé střelnice bylo později využíváno jako obytný dům. Naposledy se nazýval podle posledního majitele Dvořákův dům. Od něj vede cesta lipovou alejí k Zevlovu mlýnu, dříve také Caklovu mlýnu. Alej byla vysazena v roce 1918 na počest vzniku České republiky. U mlýna se cesty rozdělují, jedna vede vlevo po stráni nad mlýnský rybník a druhá vpravo okolo vodárny dříve Sládkova mlýna na Veveri a Jedlici.

Samotné stavení Zevlova mlýna se skládá z obytného stavení, ke kterému přiléhají hospodářské stavby stáje a stodoly. Vše je sestaveno do uzavřeného čtvercového dvora. Je to typ čtyřbokého statku, který do Čech pronikl z hornorakouského území, nelze však vyloučit ani domácí vzory feudálních velkostatků. Hlavní místností byla tzv. mlýnice se zařízením na mletí mouky.

Zvláštní náhon vedený z nedalekého rybníka poháněl původně tři mohutná dřevěná vodní kola, která vydávala charakteristický klapavý zvuk rozléhající se po kraji. Vodním kolem byly poháněny jednak mlecí stroje a za pomoci transmisí katr, brusky a další stroje. K mlýnu náležely lesy, louky, pole a rybník což tvořilo ucelenou hospodářskou jednotku. Přebytky vypěstované zeleniny byly koňským povozem vyváženy na trhy až do Českých Budějovic.

Původně náležel mlýn k Údolí měl čp. 46 a 47. Později náleží k městu Novým Hradům a je označen číslem 143. Šlo o jednoposchodový, šindelem krytý a dříve převážně dřevěný dům. Staré pojmenování se časem mění a např.v privilegiích Petra Voka z Rožmberka obnovených v roce 1596 je nazýván jako Bártlovský mlýn, později Městský mlýn nebo Mlýnský dvůr. Roku 1596 prodává Petr Vok mlýn městu. Mlýn a celý majetek byl tedy více než jedno století obhospodařován městem Nové Hradky a spravován jeho starosty. Neobešlo se to bez těžkostí. Například ze zápisu v kronice z roku 1727 se dovídáme, že tento rok byla ukončena pře trvající již více než sto roků mezi městem Nové Hradky a obcí Kropšlákem /Mýtiny/ o meze, část lesa

zvaného „Vysoký“ a louky ležící mezi tímto lesem a Lesním rybníkem /nyní Zevlým rybníkem/. Dále kvůli nadržení Lesního rybníka a zatopení přilehlých luk. Ze spisů vyplývá, že obec Kropšák vlastnil Kába z Rybňan, pán na Cuknštejně.

31. října 1741 táboří na polích u Městského mlýna, poblíž Nakolic, Štiptoně a Byňova tehdy nepřátelské bavorské vojsko v počtu třináct tisíc mužů. Dne prvního listopadu toto vojsko přitáhlo do Nových Hradů, kde se ubytovalo ale již 2. listopadu celé odtáhlo směrem k Trhovým Svinům.

1757 kupuje dvůr a mlýn mlynář Jan Zaby, Parcela č. 204/1 má výměru 1557 m² a náleželo k ní asi 3 ha polností. Jan Zaby se oženil s Marií Schönauerovou. V roce 1786 umírá.

Dne 7. června 1797 postihla zdejší krajinu pohroma. Tento den vypukla po jedenácté hodině večerní strašná bouře, která připravila novohradským občanům velké utrpení. Během bouře přišlo velké krupobití a kroupy zničily kolem Holzsparerova dvora /dnešní Zámecký dvůr/ a dále směrem k Rakousům polní úrodu. Rovněž tak byly poškozeny pole zdejšího mlýna.

V 1814 tém roce je majitelem mlýna Vincenc Zaby. Ten se v roce 1798 oženil s Kateřinou Grösingovou. Roku 1820 propachtoval dvůr Janu Mickovi. V zimě 1823 panovaly velké mrazy, takže všechny toky zamrzly až do dna a mlynáři proto nemohly mlít. Tak se zastavil i náš mlýn. Za dlouhých zimních večerů a při nuceně přerušené práci jsou drženy černé hodinky při světle svíci, neboť petrolej přišel zde do užívání až roku 1864.

Připomeňme si i my některé historky, které se zde po večerech mohly vypravovat ať už byly pravdivé či vymyšlené.

Stalo se to léta páně 1568. Tento rok byl pozoruhodní už tím, že na Nový rok bylo tak teplo, že se mohlo užívat letních šatů, ale již 17. a 18. ledna se velice ochladilo a začala značná zima, kterou ani nejstarší nepamatovali.

Zajímavý příběh se stal dne 22. března v Nových Hradech. Ve svém domě ležel nemocný školní mistr, jehož navštívil jakýsi mlynář Slezák, který byl před tím ve mlýně u pana Kolichrejta z Kolchrajtu úředníka na Nových Hradech. U tohoto rektora vypil zmíněný mlynář čtyři konvice piva a zaplatil. Když však již odcházel tu po jednou vytáhl tesák, který měl u sebe a bodl ze zadu ženu školního mistra. Když viděl muž ležící na loži, jak jeho žena zápasí s mlynářem o zbraň, vzchopil se a nůž, který svíral útočnick ve své ruce mu vytočil a vytrhl. Tím samým nožem probodl mlynáři hrdlo, který ihned od té rány zemřel.

Takto nemocný školní mistr byl dán do vězení a jeho zraněná žena zůstala sama doma na celé jejich hospodářství. Až za několik dnů byl statek vzat pod vrchnostenskou správu. Hejtman panství Vojtěch Hulšporer žádá potom o radu kancléře Albína z Helfenbruku co by s tím měl učinit. V Krumlově uvážili takto: poněvadž dal mlynář k této svádě a rozbroji příčinu vytažením zbraně a bodnutím, není povinnost trestat čin školního mistra jako vraždu.

Toho samého roku dne 11. dubna se přihodilo, že jakýsi myslivec Tvořidlo lovil tak nešikovně jeřábky, že byl postřelen a on sám dalšího lovce zastřelil a jiného zranil, kolik však ulovil tento den jeřábků se nedochovalo.

Dalším majitelem mlýna se stává roku 1828 Václav Pešek společně se svou ženou

Františkou. V roce 1835 kupuje tento majetek Jakub Selba, který pocházel ze Soběslavi. Oženil se s Marií Pastyňákovou z Frauenburgu a společně zde hospodařili. Jakub Selba koupil ještě k mlýnu roku 1839 od obce Lesní rybník nad mlýnem za 805 zlatých. Jmenovaný rybník vyměnil 5.července roku 1602 Petr Vok z Rožmberka s městem za rybníky Bruderteich a ještě další dva, které vlastnilo město Nové Hradky ve Štiptoni. Město vlastnilo od 22.1. 1596 tři rybníky na gruntech dvora Hofštatů blíž Štiptoně a mlýn pod panským rybníkem dříve zvaným též Forstweiger.

Dne 7. června roku 1850 přišla jedna z největších pohrom, která mlýn v jeho dějinách postihla. Toho dne mlýn do základů vyhořel. Musel být nově vystavěn. Dříve převážně dřevěné stavení je vybudováno z kamene a malty. Do poloviny 18. století převažovaly v Čechách většinou dřevěné stavby. Ty majitelé nahrazovali, postupně opravami za rozpadající se části, nebo za zničené ohněm či jinými živelnými pohromami, zděnými stavbami. Nemůžeme se divit, že v této době jsou stavení velmi ohrožena požáry. Vždyť ještě roku 1817 zjišťuje kominický mistr na třeboňském panství velký počet dřevěných nenahozených komínů.

Jakub Selba umírá ve věku 68 let roku 1867.

Roku 1864 je novým majitelem Václav Fechter, který se oženil s Marií Selbovou. Od roku 1899 drží Václav Fechter rovněž domek čp. 102 a v tomtéž roce oslepne. Umírá v roce 1904 je mu 78 let. Samotný mlýn však vlastnil pouze jeden rok.

V roce 1865 koupil mlýnský dvůr Václav Zevl ze Zámostí. Oženil se s Marií Valentovou z Vohrad. Václav Zevl umírá roku 1867.

Od roku 1867 vlastní mlýn syn Václava Zevla Martin Zevl. Oženil se s Josefou Selbovou. Roku 1893 zřizuje americkou mlecí chodbu. Tím je renovováno mlecí zařízení.

1. června 1898 bylo, na návrh školního ředitele Antonína Aula, zřízeno vedle bývalé staré stělnice kousek pod mlýnem koupaliště. To však nemělo dlouhého trvání. Jeho kamenné zbytky jsou patrné vedle břehu potoka až dosud. Asi 51m dlouhá a v nejširším místě 10m široká nádrž byla později využívána jako sádka na pstruhy.

Dne 5.6. 1903 vydalo na návrh ředitele školy pana Aula rozhodnutí ke zřízení koupaliště na Lesním rybníku. Tak byl nakonec záměr pana školního ředitele zřídit nejen pro děti ale i další občany města koupaliště korunován úspěchem.

16.července 1903 bylo poprvé otevřeno městské koupaliště na Zevlově /dříve Lesním/ rybníku u Městského mlýna pro malé i velké. Náklady na zřízení koupaliště byly 1504 korun. Z toho činily náklady na zařízení 159 korun. Dar od hraběte Buquoye činil 500 korun mimo 25% slevy na dřevo. Zbytek nákladů vyrovnala spořitelna. Za užívání tohoto rybníka byl mlýnáři Martinovi Zevlovi placen pronájem.

První koupací sezóna byla ukončena dne 18. září. Od zahájení sezóny 17.7. bylo možné využít 50 dnů, které byly vhodné ke koupání. [Dobový pohled městské koupaliště](#)

Následující rok 1904 bylo velice suché léto. Od 2. června až do 22. srpna téměř vůbec nepršelo a nastalo takové sucho, že byly v zemědělství způsobeny velké škody. Potoky a řeky byly stále chudší na vodu a na mnoha místech bylo možné naše potoky překročit suchou nohou. Na řadě míst vyschly prameny a řada studní. Že však nenastala nouze o pitnou vodu i v Nových Hradech, bylo možno poděkovat hraběti, který nechal v roce 1883 zrekonstruovat vodovod z železného potrubí, svedl a nechal podchytit více

pramenů v jedlickém prameništi.

24. září bylo uzavřeno koupaliště otevřené 15. června. Za 71 dní navštívilo v tomto parném létě koupaliště neuvěřitelných 3560 koupajících. Plaveckým kurzem prošlo 21 osob.

V roce 1905 byla ukončena koupací sezóna 3. září. Od 10. června navštívilo koupaliště 2668 občanů v 75 dnech vhodných ke koupání. Plaveckých kurzů se zúčastnilo 29 osob. O rok později 1906 byla zahájena koupací sezóna dne 20. června. Počet koupajících činil 1984 lidí za dobu 68 dnů. Plavecký kurz absolvovalo 29 osob. Sezóna skončila 8. září. Další rok začala sezóna již 13. května. V 77 dnech se vykouvalo 1654 lidí a 15 jich prošlo plaveckým kurzem. Sezóna skončila 3. září.

Jak probíhaly koupací sezóny v dalších letech se již záznamy nedochovaly. Přišlo osudové léto roku 1914. V hlavním městě Bosny Sarajevu na půvabném nábřeží říčky Mijačky padly dne 28. června 1914 výstřely. Smrtícím kulkám podléhají následník rakousko-uherského trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este a jeho manželka Žofie Chotková z Hohenbergu rozená hraběnka z Vojnina. O atentátu jsou jednotlivá hejtmanství na jihu Čech informována telegramem. Již další z generace Jan Zevl však ještě netuší, jak se promítne tato událost do jeho života. Za nedlouho vypukne I. světová válka. Rakousko mobilizuje. Do rakousko-uherské armády narukoval i mlynář Jan Zevl. Mlýn a celé hospodářství musí vést jeho žena Marie, kterou si Jan přivedl do mlýna ze zámecké kuchyně, kde pracovala jako kuchařka hraběcí rodiny Buquoyů. Je přesvědčena, že těžké břemeno nebude muset nést dlouho. Její muž se však již nikdy domů nevrátil. Umírá na válečném bojišti roku 1914. A tak zůstává Marie Zevlová se svými třemi syny šestiletým Janem, tříletým Josefem a v dubnu roku 1915 právě narozeným Bedřichem sama. Je velmi šikovná hospodyně nejenže udrží mlýn a své hospodářství v chodu, ale hospodářství zdárně prosperuje. Později přebírá mlýn nejstarší syn Jan. Jeho dva mladší bratři studují. Josef se stane poštmistrem a Bedřich učitelem.

V roce 1920 je ve mlýně využit elektrický proud z vlastního zdroje. Jde o stejnosměrné napětí 110V poháněné vodní turbínou o výkonu $8PS / 8k = 9,5kW$. Odtud je elektřina rovněž zavedena po roce 1945 až do nedaleké hájovny zvané Stará Střelnice.

Za II. světové války je mlýn Němci zastaven a tak již utichne na věky klapot mlýnského kola. Přichází osvobození. Nyní pracuje pouze vodní turbína, ale jenom do roku 1957, kdy došlo po jedné přívalové vlně ke stržení vodního náhonu a tím k vyřazení turbíny z provozu. Svítí se opět svíčkami a petrolejem. Žárovky se zde rozsvítí až 22. listopadu roku 1966. Elektrický proud sem byl přiveden volným vedením po betonových sloupech. Napojení je provedeno na vedení nízkého napětí 380/220V vedoucího do nedaleké hájenky zvané Stará Střelnice.

Jan Zevl zemřel v roce 1970 ve věku 61 let. Jeho žena Marie Zevlová zemřela 22.8. 1984. Mlýn přešel do majetku jejich dětí Ing. Jana Zevla a Heleny Loukotkové.

V roce 1987 je dokončena stavba nové hráze rybníka nade mlýnem, který má sloužit jako jedna z retenčních nádrží vody pro budovanou jadernou elektrárnu v Temelíně.